

שסיפורי בראשית המוקדמים הם סדרת סיפורים על בריחה מאחריות. אדם וחווה מתחמקים מאחריות אישית למעשיהם. שניהם אומרים, "זה לא אני". אדם מאשים את חווה, וחווה מאשימה את הנחש. נראה כאילו הם מתכחשים להיותם המעצבים של סיפור חייהם; כאילו אינם מבינים מהו החופש שניתן להם, או מהי האחריות הכרוכה בו.

קין אינו מתכחש לאחריותו האישית. הוא איננו אומר "זה לא הייתי אני. הבל אשם כי הוא הרגיו אותי". במקום זאת, הוא נמלט מאחריות מוסרית. "הַשֵּׁמֶר אָחִי אֲנִי?" (ד, ט).

נוח כשל במבחן האחריות הקולקטיבית. הוא איש המַעֲלָה בעידן של מַעַל, אבל על בני זמנו הוא אינו מותיר שום רושם. הוא מציל את משפחתו (ואת בעלי החיים), ולא שום אדם אחר. על פי פשט הכתובים, הוא אפילו איננו מנסה.

בהבינו את זאת, אנו מבינים מה היה אברהם. אברהם נוטל אחריות אישית. כאשר פורצת מריבה בין רועיו לרועי אחיינו לוט, כמסופר בפרשת לך לך, הוא מבין שהדבר אינו מקרי אלא תוצאה של מחסור בשטחי מרעה, ומזדרז להציע פתרון:

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוֹט: אֵל נָא תְּהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ וּבֵין רְעִי וּבֵין רְעִיךָ, כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנַחְנוּ. הֲלֹא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ; הֲפֹרֵד נָא מֵעָלַי. אִם הִשָּׂמָל וַאֲמִנָּה, וְאִם הִימִין וְאַשְׁמֹאֵלָה (יג, ח-ט).

שימו לב שאברהם נמנע משיפוט. הוא איננו שואל מי אשם במריבה. הוא גם איננו שואל מי ירוויח בכל צורת חלוקה. הוא משאיר ללוט לבחור לאיזה צד ללכת. הוא מזהה בעיה – ופועל.

להיענות לקריאה

ההיסטוריה הקדומה של האנושות מוצגת בתורה כרצף של אכזבות. אלוהים נתן לבני האדם חופש, והם השתמשו בו לרעה. אדם וחווה אכלו מן העץ האסור. קין הרג את הבל. בתוך זמן קצר יחסית השתררו על האנושות אלימות וחמס. "הַשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דְּרָכָו עַל הָאָרֶץ" (בראשית ו, יב). אלוהים בורא סדר; האדם יוצר תוהו. אפילו אחרי המבול נתקפה האנושות היברים, ובוני מגדל בכל חשבו שבידם לבנות מגדל "וַיֵּרָאוּ בְּשָׁמַיִם" (יא, ד).

בני האדם לא נענו לאלוהים, וכאן נכנס אברהם לתמונה. בתחילת הדרך, קשה לדעת אל נכון למה זומן אברהם. אנחנו יודעים שהוא נצטוו לעזוב את ארצו, את מולדתו ואת בית אביו וללכת "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ" (יב, א). אבל מה הוא מתבקש לעשות בה, את זאת איננו יודעים. התורה שותקת. מהי שליחותו של אברהם? מה מייחד אותו? מה עושה אותו ליותר מסתם אדם טוב בזמן רע, כפי שהיה נוח? מה עושה אותו למנהיג ולאבי אומה של מנהיגים?

כבר בנקודה זו של הסיפור אפשר לפזר את ערפילי המסתורין בעזרת הצצה לאחור. שכן התורה כבר שלחה לנו איתותים. בשיחותינו על הפרשות הקודמות העליתי את האפשרות

התשובה הקצרה היא שאלוהים בכבודו ובעצמו אותת לאברהם שכך ראוי שיעשה. נאזין בקפידה לפסוקים שקדמו לדברי אברהם:

וה' אָמַר, הַמִּכְסָּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה?
וְאַבְרָהָם הָיָה יֹהֵי לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוֹם וְנִבְרָכוּ בוֹ כָּל גּוֹיֵי
הָאָרֶץ... וַיֹּאמֶר ה', וְעַתָּה סֵדֶם וְעַמָּה כִּי רַבָּה וְחֲטָאתָם
כִּי כְבֹּדָה מְאֹד. אֲרֹדָה נָא וְאַרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָה הַבָּאָה אֵלַי
עֲשׂוּ כָלָה (יח, יז-כא).

המילים שהדגשנו, "המכסה אני מאברהם אשר אני עשה?", הן רמז ברור לכך שה' רוצה שאברהם יגיב. וכי איזו סיבה אחרת הייתה לה' לומר אותן?

שוב אנו נדרשים, להבנת סיפורו של אברהם, לסיפורי הראשית. הפעם סיפור הרקע הוא סיפור נוח. גם לנוח אמר אלוהים מבעוד מועד שהוא מתעתד להעניש את העולם. הוא אמר לו, "קֶץ כָּל בָּשָׂר בָּא לִפְנֵי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מְשַׁחֲתָם אֶת הָאָרֶץ" (ו, יג). נח לא מחה. להפך, שלוש פעמים חזרת התורה ומספרת שנח עשה ככל אשר ציווה אותו ה' (ו, כב; ז, ה; ז, ט). נוח השלים עם גור הדין. אברהם ערער עליו. אברהם הבין את העיקרון השלישי של האחריות שאנו חוקרים פה בשבועות האחרונים: אחריות קולקטיבית.

אנשי סדום לא היו אחיו ואחיותיו של אברהם. הוא הרחיק לכת אפוא למענם, אפילו יותר מכפי שעשה בהצילו את לוט. הוא התפלל בעבורם מפני שהבין את רעיון הסולידריות האנושית, הרעיון שעתיד היה לנסח בשורות מפורסמות המשורר ג'ון דאן:

בפרק הבא מדווח ספר בראשית על מלחמה מקומית שלוט נפל בה בשבי. בלי להשתהות אברהם מגייס חיילים, רודף אחר צבא הפולשים, ומציל את לוט ואת כל יתר השבויים. הוא מחזיר אותם לארצם בשלום, ומסרב לקבל כל חלק מן השלל שמלך סדום אסיר התודה מציע לו.

זהו סיפור משונה. הוא מצייר לעינינו אברהם שונה מאוד מאותו רועה צאן נווד שאנו מכירים מפרקים אחרים. אך אם נשיב את מבטנו אל קדמת ספר בראשית, אל קדמת עדן, אל קין, נבין את מקומו. אברהם מראה לנו שהוא כן שומר אחיו, או בן אחיו. שלא כקין, הוא מבין מיד מהי אחריות מוסרית. למרות העובדה שלוט בחר לגור היכן שבחר, עם כל הסיכונים הידועים, אברהם אינו אומר "לוט אחראי לביטחונו, לא אני".

ולבסוף, בפרשת השבוע שלנו, פרשת וירא, בא הרגע הגדול: לראשונה מערער אדם על דברו של אלוהים. אלוהים עומד לדון את דינה של סדום. אברהם, המבין שפירוש הדבר עלול להיות חורבן גמור של העיר, אומר:

הֲאֵף תִּסְפָּה צָדִיק עִם רָשָׁע? אוֹלֵי יֵשׁ חַמְשִׁים צָדִיקִים
בְּתוֹךְ הָעִיר? הֲאֵף תִּסְפָּה וְלֹא תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן
חַמְשִׁים הַצָּדִיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ? חָלָלָה לִּי מַעֲשֵׂת בְּדַבָּר
הַזֶּה, לְהַמִּית צָדִיק עִם רָשָׁע וְהָיָה כְּצָדִיק כְּרָשָׁע. חָלָלָה
לִּי! הֲשֹׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט? (יח, כג-כה).

זהו נאום ראוי לציון, מכל בחינה. באיזו זכות מתווכח בן תמותה עם אלוהים בכבודו ובעצמו?

"אין אדם שהוא אי, שלם לעצמו; כל אדם הוא חלק מהיבשה, נתח מן האדמה... מותו של כל אדם ממעיט אותי משום שאני כרוך באנושות"¹.

ועדיין נשארת שאלה. מדוע קרא ה' לאברהם להתווכח איתו? האם יכול אברהם להציג לה' טיעון חדש, שה' איננו יודע? הרי זה אבסורד. והנה התשובה: אברהם נועד להיעשות דמות מופת ומייסדה של אמונה חדשה, שלא תבצר את הסטטוס-קוו האנושי אלא תערער עליו.

אברהם נדרש להעז לעמוד מול ה' כדי שלצאצאיו יהיה האומץ לעמוד מול מלכים בשר ודם, כפי שעשו משה והנביאים. היהודים אינם משלימים עם העולם כפי שהוא. הם מערערים עליו בשם העולם שצריך להיות. זוהי נקודת מפנה מכרעת בהיסטוריה האנושית: הולדתה של דת המחאה הראשונה – הופעתה של דת הקוראת תיגר על המציאות ואינה משלימה איתה כשאר האמונות.

אברהם לא היה מנהיג מן הנוסח המקובל. הוא לא משל באומה. גם אילו רצה, לא הייתה לו אומה למשול בה. אבל הוא היה דגם חיקוי לדורות, מופת למנהיגות כפי שהיהדות רואה אותה. הוא לקח אחריות. הוא פעל; הוא לא חיכה שאחרים יפעלו. על נוח אומרת התורה "אֵת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ" (ו, ט). ואילו לאברהם אמר אלוהים "הִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי" (יז, א). לא רק איתי תתהלך, כנוח, אלא לפניי. היה מנהיג. לך קדימה. קח אחריות אישית. קח אחריות מוסרית. קח אחריות קולקטיבית.

היהדות היא הקריאה שקורא לנו אלוהים ליטול אחריות.

שאלות לשולחן שבת

- כיצד יכלו אדם, חוה, קין ונוח לפעול אחרת מכפי שפעלו ולנהוג באחריות אישית, מוסרית וקולקטיבית?
- מה הייתה תכונתו המרשימה ביותר של אברהם?
- איך אנו יכולים לממש כיום את מורשתו של אברהם?

1 ג'ון דאן, "תפילות לעיתות מצוקה", מדיטציה 17, בתוך ג'ון דאן, אין אדם שהוא אי: שירים ופרוזה, מאנגלית: שמעון זנרבנק, תל-אביב: הספרייה החדשה לשירה והקיבוץ המאוחד, תש"ף, עמ' 130.